

BO‘LG‘USI TARBIYACHILARNING BOLALAR ADABIYOTI BILAN ISHLASHDA KITOBLARDAN FOYDALANISHGA TAYYORLIGI TUSHUNCHASI

Sariqboyeva Z. Ya.

Andijon davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi

Tayanch so‘zlar: bolalar adabiyoti, badiiy adabiyot, asarlar, maktabgacha ta’lim, tarbiyachilar, kitob bilan ishlash.

Ключевые слова: детская литература, художественная литература, произведения, дошкольное образование, воспитатели, работа с книгой.

Key words: children's literature, fiction, works, preschool education, educators, working with books.

Kirish. Bolalar adabiyotining o‘ziga xos xususiyati – u o‘zgaruvchan jarayon bo‘lib, u kitobxon yoshi, tarixiy davr va ijtimoiy muhit bilan bevosita bog‘liq. Kitobxon yoshini hisobga olish bolalar adabiyotining eng asosiy xususiyatlaridandir. Masalan, maktabgacha yoshdagi bolalarda bu ko‘rgazmalilik, ezgulik va yovuzlik kuchlarining oddiy ko‘rinishdagi ziddiyatlariga asoslangan bo‘lsa, o‘smirlar uchun yaratilgan adabiyotda esa murakkab hayotdagi murakkab kishilarning ruhiyati ochib boriladi. Bolalar adabiyotining yana bir o‘ziga xos xususiyati uning harakatga boyligidir. Bundan bolalar adabiyotida syujetga bo‘lgan talab ham kelib chiqadi. U voqealarning qiziqarli, tezkor, yumorga, fantaziyaga boy ravishda yechilishini talab qiladi.

Sharq yozma adabiyotida “mav’izatnoma”, “pandnoma”, “nasihatnoma”, “axloq kitoblari” singari nomlar bilan tasnif qilinuvchi asarlar bolalar adabiyotining dastlabki na‘munalari hisoblanadi. Masalan, Kaykovusning “Mav’izatnomai Kaykovus” (“Qobusnoma”), Jomiyning “Bahoriston”, Shayx Sa’diyning “Guliston” va “Bo‘ston” asarlari shular jumlasidandir. Bular tarjima vositasida o‘zbek bolalar adabiyotiga kirib kelgan. Alisher Navoiyning “Hayrat ulabror”, “Mantiq ut-tayr” va “Mahbub ul-qulub” asarlari, Xojaning “Miftoh ul-adl” va “Gulzor”, Gulxaniyning “Zarbulmasal” asarlari esa o‘zbek bolalar adabiyotining mumtoz namunalari bo‘lib, pand-nasihat ruhidagi maqolat va

hikoyatlari bilan asrlar mobaynida yosh avlodni yaxshi insoniy fazilatlar ruhida tarbiyalashga xizmat qilib kelmoqda.

Tadqiqotning metodologik asosi. Maktabgacha ta'lim uzluksiz ta'lim tizimining birinchi bo'g'inidir. Hozirgi bosqichda ta'limning adaptiv-intizomiy modelidan har bir bolaning shaxsini insonparvarlashtirish, deideologizatsiya va tan olish tamoyillariga asoslangan modelga o'tishga jiddiy urinishlar qilindi. Maktabgacha yoshdagi bolalikning o'ziga xosligi shundaki, u umumiy rivojlanishni ta'minlaydi, bu kelajakda har qanday maxsus bilim va ko'nikmalarni egallash, turli xil faoliyat turlarini o'zlashtirish uchun asos bo'lib xizmat qilishi borasidagi izlanishlarni L.S.Vygotskiy, L.I. Bojovich, O. M. Dyachenko, J.A. Venger, A. N. Leontiev, A. B. Petrovskiy, A. B. Zaporjets kabi olimlar olib bordi. O'zbek bolalar adabiyoti jahon bolalar adabiyotining ilgor an'analari ta'sirida rivojlandi. Jahon bolalar adabiyotining nodir namunalari o'zbek tiliga tarjima qilindi, "Gulliverning sayohatlari" (J. Swift), "Tom tog'aning kulbasi" (Bicher Stou), "Robinzon Kruzo" (D. Defo), "So'na" (E.Voynich) kabi jahon adabiyotining nodir asarlari o'zbek bolalarining ham mulki bo'lib qoldi. Maktabgacha yoshdagi bolalarni badiiy adabiyot yordamida tarbiyalash muammosi bir qator olimlar E.I.Tixeyeva, L.M.Gurovich, N.S.Karpinskaya, R.I.Jukovskaya, O.I.Solovyova, M.M. Konina, E.A.Flerina, O.S.Ushakova va boshqalar tadqiqotlarda ko'rib chiqilgan.

Shaxsni shakllantirish va takomillashtirishda san'at alohida o'rin tutadi. Adabiyot san'atning bir turi sifatida mamlakatimiz jamiyat hayotida, uning ijodiy tamoyillarini rivojlantirishda doimo muhim rol o'ynagan, umuminsoniy qadriyatlar va g'oyalarni yangi avlodlarga etkazishga, xalqning ma'naviy madaniyatini saqlashga xizmat qilgan. Odamlarni tashkil etadi va milliy o'zlikni anglash asoslarini shakllantiradi. Jamiyatning ijtimoiy taraqqiyoti, pedagogika fanining yutuqlari, shaxs kamolotining zamonaviy vazifalari, yuqori malakali mutaxassislar tayyorlashga qo'yiladigan talablar, bir tomondan, bolalar adabiyotining rang-barang va boy mazmun va janr xususiyatlarining mavjudligi, ikkinchi tomondan, maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachilarni bolalar kitobi bilan ishlashga tayyorlash mazmunini zudlik bilan yangilashni talab qiladi. Bolalar adabiyoti va uning xususiyatlarini bilish tarbiyachining kundalik faoliyatida zarurdir. San'at asari bilan bevosita muloqot qilish bolaning shaxsiyatini shakllantirish va rivojlantirishga qaratilgan muammolarni hal qilishga imkon beradi.

Tahlil va natijalar. Hozirgi vaqtda bolalar ta'lim-tarbiyasida sodir bo'layotgan jarayonlar murakkab va qarama-qarshidir. Keyingi yillarda bolalar uchun adabiyotlar ishlab chiqarish keskin oshdi, uning mavzusi kengaydi, kitoblar dizayni jozibador bo'ldi. Bolalar adabiyoti nashrlarining yangi turlari (ensiklopediyalar, ma'lumotnomalar) paydo bo'ldi. "Bolalar detektivi" va

“Fantaziya” yangi seriallari yaratildi. Bolalar davriy nashrlari tobora xilma-xil va tabaqalashtirilgan (oilaviy kitobxonlik, dam olish, bolalar ijodiyoti uchun) bo‘lib bormoqda. Shu bilan birga, bir qator salbiy hodisalar kuzatilmoqda. Ommaviy axborot vositalarining jadal rivojlanishi tufayli, umuman, kitobga, kitobxonlikka qiziqish pasaydi. Ommaviy madaniyatning quyi qatlami kitobxonlik dunyosiga kiritilmoqda. Bu hodisa passiv ongni, badiiy asarni yuzaki idrok etishni keltirib chiqaradi, tasavvur va nutq rivojlanishi darajasini pasaytiradi. Jamiyatda “o‘qish” turmush tarzini targ‘ib qilish yo‘q.

Zamonaviy amaliyot shuni ko‘rsatadiki, maktabgacha ta‘lim tashkiloti tarbiyachilarini bolalar kitoblari bilan ishlashga tayyorlash sohasidagi jiddiy kamchiliklar tufayli bolalarga adabiy ta‘lim berish jarayoni samarasizdir. Jumladan: pedagogika kollejlari va oliy o‘quv yurtlarida bolalar adabiyotini o‘qitishda kasbiy yo‘nalishning yetarli emasligi, talabalarning adabiy tayyorgarligining pastligi, bolalar adabiyotini o‘rganishga bo‘lgan qiziqishning pastligi, maktabgacha yoshdagi bolalarni kitob bilan tanishtirish dasturlari, bolalar kitobxonlik to‘garaklari haqida yetarli ma‘lumotga ega emasligi, ushbu bo‘limda kasbiy rivojlanish dasturi. Mutaxassislarning ta‘kidlashicha, bolalar kitoblari bilan ishlashda maktabgacha ta‘lim tashkilotlari tarbiyachilari ko‘pincha “sodda-realistik idrok va og‘zaki tor didaktik utilitar yondashuv” (O.J. Xamaeva), “bolalar adabiyotining tarbiyaviy rolini bir tekis ratsionalistik yondashuv va ibtidoiy tushunish” (E.E. Zubareva) ni aniqlaydilar.

So‘nggi yillarda maktabgacha ta‘lim tashkilotlari tarbiyachilarining malakasini oshirish muammosi bo‘yicha tadqiqotlar olib borilmoqda. Ammo pedagog kadrlar malakasini oshirish tizimida o‘quv jarayonini takomillashtirish, ularni bolalar badiiy adabiyoti bilan ishlashga tayyorlashning ushbu ta‘lim tuzilmasida o‘ziga xos jihatlarni ochib beruvchi va takomillashtirish yo‘llarini belgilab beruvchi ishlar mavjud emas. Badiiy adabiyotning bolalar shaxsini shakllantirishdagi real imkoniyatlari bilan pedagoglarni kitob bilan ishlashga tayyorlash darajasi o‘rtasida ziddiyat mavjud, masalaning nazariy va amaliyotda yetarlicha rivojlanmaganligi, ushbu qarama-qarshilikni bartaraf etish zarurati, ko‘rib chiqilayotgan ta‘lim tizimini takomillashtirish muammosining alohida dolzarbligi, uning ahamiyati va pedagogika fanida rivojlanmaganligi belgilangan.

Maktabgacha ta‘lim tashkilotlari tarbiyachilarining bolalar kitoblari bilan ishlashga samarali tayyorlashning pedagogik shartlari quyidagilar:

- tarbiyachining bolalar kitobi bilan ishlashga tayyorligining turli jihatlarni ta‘minlash (motivatsion, kognitiv, operatsion, baholash);
- tarbiyachilarning badiiy ifoda bilan ishlashga tayyorligini baholash mezonlari haqidagi bilimlari;

- malaka oshirish tizimida “Maktabgacha yoshdagi bolalarni adabiy tarbiyalash” dasturini ishlab chiqish;
- bolalarga ta’lim-tarbiya berishda shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv asosida tashkil etish, shu jumladan o‘quv materialining maqsad va mazmuni, tarbiyalanuvchilarning tayyorgarlik darajasi bilan belgilanadigan tarbiya berish shakllari va usullarini optimal tanlash;

Xulosa va takliflar. Pedagoglarni bolalar kitoblari bilan ishlashga tayyorlash bola shaxsini har tomonlama shakllantirish va rivojlantirishning zarur shartidir. Pedagogik faoliyatning ijodiy tabiati, bolalarga tarbiya berish uchun asarlarni mustaqil ravishda tanlash huquqi, mazmunini aniqlashning o‘zgaruvchanligi, adabiy asar bilan tanishish usullari maktabgacha ta’lim tashkilotlari tarbiyachilaridan adabiyotshunoslik, bolalar bilimlari va bolalar bilimlari sohasida yuqori darajadagi maxsus tayyorgarlikni talab qiladi. Adabiyot, kitob bilan ishlash usullari, ifodali o‘qish va hikoya qilish. Maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyachilarining bolalar kitoblari bilan ishlashga tayyorligi mazmuni tayyorgarlikning turli jihatlari (motivatsion, kognitiv, operativ, baholash) kombinatsiyasi sifatida belgilanadi. O‘qituvchining bolalar kitobi bilan ishlashga tayyorligini umumiy nazariy bilim nuqtai nazaridan ko‘rib chiqish mumkin. Pedagoglarning adabiyotshunoslik: adabiy asarning asosiy g‘oyaviy-tematik, syujet va kompozitsion xususiyatlarini bilishi, predmeti: og‘zaki xalq ijodiyoti va bolalar adabiyoti asarlarining mazmunini bilishi, bolalar adabiyotining janr va tematik xilma-xilligi, bolalarga ta’lim berishning tarixi va evolyutsiyasi haqida bilimi, psixologik-pedagogik bilim va ko‘nikmalari, bolalarning adabiy asarlarni idrok etishining o‘ziga xos xususiyatlarini, asarni baholashning badiiy, adabiy va pedagogik mezonlarini, badiiy o‘qish va hikoya qilishning asosiy ekspressiv vositalarini, faoliyatda va faoliyatdan tashqari kitob bilan ishlash usullarini bilishi, yosh xususiyatlarini va faoliyat vazifalarini hisobga olgan holda adabiy asarlarni tanlash, asarni mazmuni va badiiy shakli nuqtai nazaridan tahlil qilish va bolalarga tahlil elementlarini o‘rgatish, tashkil etishning maqbul shakllari va usullarini topish qobiliyati, bolalar adabiy so‘zga ega ekanliklarini talab etiladi.

Adabiyotlar:

1. Артоболевская В.В. Курсовая подготовка педагогов как системообразующий фактор непрерывного повышения квалификации: Дис...канд. пед. наук,- СПб., 1993. 192 с.
2. Алексеева М.М. М.М.Конина педагог, организатор, исследователь детской речи// Стратегия дошкольного образования в 21 веке: проблемы и перспективы: Материалы науч. - практ. конф. - М.: МПГУ, 2001. - С.30 - 34.
3. Sodiqova Sh. Maktabgacha pedagogika. –T.: Tafakkur bo‘stoni, 2013.
4. Комилова Ф.М. Основы формирования творческих способностей учеников начальных классов. “Вопросы науки и образования” журнал май 2018. № 6.С.123.

5. Mirzaev, O. (2022). The role of ethics and aesthetics in the formation of entrepreneurial relations between individuals. *Science and innovation*, 1(B6), 125-130.
6. Nargiza, Q. (2022). Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida logoped ishini olib borilishi. *pedagogs jurnali*, 22(2), 52-54.
7. Жўраҳўжаев, М. Х. (2022). Имконияти чекланган болалар уйда яқка тартибдаги таълимда ўқув жараёнини ташкил этиш. *PEDAGOGS jurnali*, 1(1), 295-298.
8. Мирзаев, О. Х. (2020). Воспитание профессионально-нравственных качеств у будущих молодых фермеров средствами отечественной литературы. *Science and Education*, 1(2), 508-513.
9. Xusanovich, M. O. (2021). Formation Of Elements Of Entrepreneurial Activity In Pupils Of The Preschool Educational Organization. *JournalNX*, 1, 265.
10. Khalilkhaja, D. M. (2022, March). Problems and solutions of home individual educators. In *Conference Zone* (pp. 315-318).
11. Azimova, Z. E., & Khasanova, G. The way of science. The way of science Учредители: Издательство Научное обозрение, (6), 58-59.
12. Азимова, З. Э., & Муллаахунова, Н. М. (2023). Развитие речи учащихся 6 класса узбекских школ средствами произведений искусства на уроках русского языка как иностранного. *Science and innovation*, 2(Special Issue 5), 638-641.
13. Азимова, З. Э. (2018). Олий ўқув муассасаси маънавий-маърифий ишларининг педагогик назария ва амалиётда тутган ўрни. *Современное образование (Узбекистан)*, (2), 26-35.
14. Gulhayo, M. (2023). Technologies for development of general competences of preschool teachers. *Science and innovation*, 2(B4), 632-634.
15. Mominova, G. (2023). Maktabgacha talim tashkilotlari tarbiyachilarining umummadaniy kompetensiyalarini rivojlantirish texnologiyalari. *Science and innovation in the education system*, 2(2), 122-126.
16. Iminova D. Maktabga tayyorlov guruhlarida bolalarni bilish jarayonlarini takomillashtirish // *Models and methods in modern science*. – 2022. – Т. 1. – №. 17. – С. 54-56.
17. Iminova D. N. Maktabgacha ta'lim tashkiloti va maktab o'rtasidagi hamkorlikning ahamiyati // *Science and Education*. – 2021. – Т. 2. – №. 1. – С. 301-303.
18. Iminova D. N. Maktabgacha ta'lim tashkiloti va maktab o'rtasidagi hamkorlikning ahamiyati // *Science and Education*. – 2021. – Т. 2. – №. 1. – С. 301-303.

РЕЗЮМЕ

Ushbu maqolada bolalar adabiyoti va uning xususiyatlarini bilish tarbiyachining kundalik faoliyatida zarur ekanligi, san'at asari bilan bevosita muloqot qilish bolaning shaxsiyatini shakllantirish va rivojlantirishga qaratilgan muammolarni hal qilishga imkon berishi ifodalangan. Shuningdek, maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachilarini bolalar kitobi bilan ishlashga tayyorlash mazmuni yoritilgan.

РЕЗЮМЕ

В данной статье подчеркивается необходимость знания детской литературы и ее особенностей в повседневной деятельности педагога, непосредственное общение с художественным произведением позволяет решать задачи, направленные на формирование и развитие личности ребенка. Также освещено содержание обучения воспитателей дошкольных учреждений работе с детской книгой.

SUMMARY

This article states that knowledge of children's literature and its features is necessary in the daily activities of the educator, direct communication with the work of art allows solving problems aimed at the formation and development of the child's personality. Also, the content of preparing educators of preschool education organization to work with children's books is covered.